

نام خلیج فارس در قراردادها و معاهدات منطقه‌ای و بین‌المللی

خلیج فارس اگر چه از نظر لغوی نامی برای پهنه آبی جنوب ایران است اما در واقع در بردارنده هویت تاریخی و فرهنگی ایران است که ریشه در تاریخ دور و دراز کشور ما دارد و در اسناد تاریخی و بین المللی نیز ثبت گردیده است. در متن همه قراردادهای تاریخی میان ایران و کشورهای خارجی و یا میان اعراب و دولت های خارجی، از ابتدای تاریخ مکتوب و به ویژه در چند قرن گذشته، هر جا نامی از پهنه آبی جنوب ایران آمده، در زبان فارسی و عربی با نام های خلیج فارس، بحر فارس، بحر عجم و خلیج ایران و در سایر زبان های دنیا نیز معادل آنها به کار رفته است.

نام خلیج فارس در منابع و نقشه های تاریخی و اسناد بین المللی

بیشتر از 2400 سال به طور مستمر در ادبیات مکتوب، نه تنها از سوی اعراب، ترک ها و ایرانی ها، بلکه در ادبیات جهان بر پهنه آبی جنوب ایران خلیج فارس و معادل های آن اطلاق می شده است و وجود این نام در کتابهای تاریخی و جغرافیایی (300 مورد بررسی شده)، و نقشه های تاریخی (2000 مورد بررسی) و مجموعه اسناد و قراردادها میان ایران، اعراب و سایر کشورها (30 مورد مطالعه شده)، دلیل بارز آن است.

با مراجعه به کتاب «مجموعه عهدنامه های تاریخی ایران» و یا آرشیو وزارت خارجه جمهوری اسلامی ایران، مشخص می شود که نام خلیج فارس حداقل در 30 عهدنامه تاریخی از هزاره اول و دوم میلادی تا نیم قرن قبل بکار رفته است. از جمله این موارد می توان به عهدنامه های ذیل اشاره کرد: (1)

1- قرارداد 1622 م. (1031 ق.). میان شاه عباس و ادوارد کنوک، سفیر بریتانیا و نماینده کمپانی هند شرقی.

2- فرمان کریم خان دربارہ ی اعطای اختیارات به ویلیام اندروپرایس، حاکم بریتانیا در خلیج فارس (1763 م.).

3- در عهدنامه ی 1809م. (1224 ق.) ایران و انگلیس یا قرارداد جونز، بریتانیا حاکمیت ایران را بر کل خلیج فارس به رسمیت شناخت و متعهد شد کشتی های انگلیس فقط از نقاطی که دولت ایران اجازه می دهد، حق عبور داشته باشند.

4- در متن فارسی عهدنامه ی 12 ماده ای دولت ایران با سرگوراولی (سفیر انگلیس) به سال 1227 ق. دارالخلافه طهران، در فصل ششم، بحر قلزم (دریای سرخ)، و در فصل هشتم، بحر العجم و در متن انگلیسی پرشن گلف ذکر شده است.

5- بند نهم متن فارسی عهدنامه ی جیمز موریه و هنری الیس در دارالخلافه طهران، 1229 ق. (1814م.) به ترتیب بحر العجم و پرشن گلف ثبت شده است.

6- در معاهده 1851 م. ایران و انگلیس در خصوص منع تجارت برده در خلیج فارس (خلیج فارس و و پرشن گلف ثبت شده است.

7- در فصل سیزدهم متن فارسی عهدنامه ی صلح ایران و انگلیس، معروف به معاهده صلح پاریس (1857م.) خلیج فارس به کار برده شده است.

8- در معاهده ی (1882 م.) منع تجارت برده، عنوان "خلیج ایران" به کار رفته است.

9- در عهدنامه تجارت ایران و یونان (1861م.) بند هشتم راجع به تجارت در خلیج فارس است، که در متن فارسی «خلیج فارس» و در متن فرانسه «پرسی گلف» به کار رفته است.

10- در عهدنامه ایران و فرانسه 1808 م. (1222ق.) با امضای ژنرال گاردان و میرزاشفیعی نیز این عبارت به کار رفته است.

11- در فصل دوم معاهده ایران و اسپانیا (1870م.) در متن فارسی، خلیج فارس، و در متن اسپانیایی، پرسیک گلف به کار رفته است.

12- در نقشه‌های سرحدی ملحق به پروتکل 1913 م. ایران و ترکیه، خلیج فارس ذکر شده و رود زاب کوچک یا کیالو، با نهر عجم توصیف شده است.

در ده‌ها معاهده‌ی دیگر نیز عنوان «خلیج فارس» به کار رفته که به دلیل طولانی شدن، از بیان آن خودداری می‌شود.

در فرامین پادشاهان ایرانی خطاب به حکام محلی خلیج فارس نیز از این پهنه آبی با عنوان خلیج عجم، دریای ایران و بحر فارس نام برده شده است و در طول تاریخ در همه‌ی کتاب‌های جغرافیایی و تاریخی در سراسر جهان نیز معادل و مترادف‌هایی که صفت ایرانی دارد، آورده شده است. (2)

از سال 1507 تا 1960 م. در همه قراردادهای و معاهده‌هایی که پرتغالی‌ها، اسپانیایی‌ها، انگلیسی‌ها، هلندی‌ها، فرانسوی‌ها، بلژیکی‌ها، روس‌ها و آلمانی‌ها با دولت ایران و یا هر کشور و پدیده سیاسی و یا امرای تحت‌الحمایه خود در منطقه امضاء کرده‌اند، در زبان‌های مختلف، واژه‌های مترادف با خلیج فارس را به کار برده‌اند. حداقل ده مورد از این گونه قراردادهای که میان کشورهایمانند کویت، عربستان، عثمانی، عمان و امارات متصلحه منعقد شده، هم به زبان عربی و هم به زبان انگلیسی، «خلیج فارس» به کار رفته، که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

انگلیسی ها معمولاً عادت دارند که نام ها را بصورت کوتاه و مخفف و یا با اولین حرف مانند UK-USA- UN- WF-WB بیان می کنند. در بعضی قراردادهای میان بریتانیا و کشورهای عربی در متن انگلیسی برای سادگی نام خلیج فارس بصورت ناقص بکار رفته اما عرب ها در متن عربی خود امانتداری را رعایت نموده و نام خلیج فارس را بصورت کامل آورده اند. بطور مثال تصویر دو قرار داد روی جلد کتاب "قراردادهای سیاسی و اقتصادی بین امارات ساحل عمان و بریتانیا، ("الاتفاقات السیاسیة و الاقصادیة التي عقدت بین الامارات ساحل عمان و بریتانیا 1806 – 1971م. علی محمد راشد" چاپ شده است. در 18 قرارداد از 22 قرارداد و معاهده ای که در این کتاب " ذکر شده است، عبارت بحر فارس و خلیج فارس به کار رفته است البته این نویسنده در باز چاپ نام خلیج فارس را از همه 22 قرارداد موجود در کتابش را حذف و بصورت خلیج و یا خلیج عربی آورده است اما در تصویر اصل قراردادها روی جلد کتاب و ضمائم انتهایی کتاب تحریف و جعل نام خلیج فارس آشکار شده است، بطوریکه:

1- در قرارداد میان شرکت نفت انگلو ایرانی و حاکم دبی. قرارداد بین شرکت نفت انگلیس - ایران و شیخ سعید بن مکتوب حاکم دبی به تاریخ 10 می 1939 در متن انگلیس نام خلیج فارس بصورت ناقص بکار رفته ولی متن عربی سیاست انگلیسی ها برای مخفف کردن نامها را اصلاح و عبارت « مفتش و کالات النفط لشرکه النفط الانکلیریة الایرانیة المحدودة فی خلیج فارس» را بکار برده است (ص 224 کتاب)

2- همچنین در قرار داد "پروازهای تجاری بین شیخ سعید بن مکتوم حاکم دبی و نماینده حکومت بریتانیا" در 22 جولای سال 1938 در متن انگلیسی این قرارداد نام خلیج فارس به قرینه حذف شده اما در متن عربی خلیج فارس را بدون تحریف و بصورت کامل آورده است بطوریکه در بند پنجم این قرارداد در متن انگلیسی آمده است:

هرگاه یکی از کارکنان شرکت جرمی را مرتکب شود شیخ (حاکم دبی) می تواند علیه فرد نژد نماینده سیاسی شکایت نماید تا پس از بررسی علیه وی اقدام لازم را بعمل آورد.

توضیح اینکه عنوان کامل "نماینده سیاسی" در تمام مکاتبات رسمی چنین است:

(مقیم سیاسی بریتانیا در خلیج فارس) که در متن عربی به این صورت و بطور کامل آورده شده است:

إذا أجزم أحد من موظفی الشرکه فیقدم الشیخ شکایه علیه عند رئیس الخلیج الفارسی ألدی سیحقق فی الأمر و یتخذ
الأجرات التی یراها مناسبه. (ص 227 کتاب). (3)

3- قرارداد 22 اکتبر 1814 بوشهر ویلیام بروس با شیوخ جواسم در متن عربی و انگلیسی کلمه فارسی قولنامه بکار
رفته است.

4- در معاهده صلح کامل با شیوخ عرب در خلیج فارس (السلام 1820 م). شماره XXXI7 که قرارداد صلح 11
ماده‌ای است و به "معاهده عمومی با امرای عرب خلیج فارس" معروف است و در 8 و 11 ژانویه 1820 میان اقوام و
مشایخ متصالح در خلیج فارس و به امضای ژنرال کایر و یازده نفر از رؤسای قبایل عرب رسیده است، اصطلاح «بحر
الفارسی» در متن عربی و در ماده 6 به کار رفته است.

5- معاهدة الهدنة البحرية الاولى (قرارداد اول صلح در دریا) 1835/5/21 م. امضای سلطان بن صقر - عبد بن سعید -
روشید بن حومد - حاجی احمد - شخبوت - ملا حسین. اس هنل قائم بالأعمال فی خلیج الفارسی

متن انگلیسی: اس. هنل S.Hennell Assistt.in charge Pr.Gulf

6- معاهدة الهدنة البحرية الثانية (قرارداد دوم صلح در دریا) 1836/4/13 م.

7- معاهدة الهدنة البحرية الثالثة (قرارداد سوم صلح در دریا) 1837/4/15 م.

8- معاهدة الهدنة البحرية الرابعة و منع حمل الرقيق (قرارداد چهارم صلح در دریا و جلوگیری از خرید و فروش و یا حمل برده) 1838/4/17 م..

9- قرارداد 17 آوریل 1839 بیست و دو محرم 1254 قمری با شیخ جواسم سلطان بن صقر برای بارزسی لنج های مشکوک به بردگان زنگی

10- قرارداد شماره NO XXXVI به تاریخ سوم جولای 1839 با شیوخ خلیج فارس برای مجازات دزدان دریایی (قرصنه)(گرسنه) در سه بند

11- قرارداد 10 ساله با شیوخ ساحل عربی در خلیج فارس اول جون 1843 این قرارداد 4 بند دارد.

12- قرارداد 1847 م. منع خرید و فروش برده که به امضای شیوخ امارات سواحل عربی خلیج فارس، از جمله سلطان بن صقر و شیوخ عجمان، دبی، شیخ ام فویین و شیخ زاید رسیده است.

13- معاهده دائمی صلح 24 اوگوست 1853 م. که به امضای شیوخ امارات سواحل عربی خلیج فارس رسیده است.

14- معاهده 1847 م. با شیخ سلطان بن صقر حاکم راس الخیمه و شارجه برای منع تجارت برده در ساحل عربی و فارسی در خلیج فارس

15- معاهده ی 1856 م. شیوخ متصالحه در تکمیل قرارداد اول مه 1847 منع تجارت برده

16- قرارداد صلح دائمی شیوخ متصالحه 4 می 1853 برابر با 25 رجب 1269 با قبطان کنیل بالیوز خلیج فارس

17- قرارداد متمم برای قرارداد 14 می 1853 برابر با 25 رجب 1269 در خصوص امنیت دریانوردی و خطوط تلگراف در خلیج فارس در تکمیل معاهده 1853 م. که در سال 1864 برابر با 11 ذی القعدة 1280 قمری به امضای شیوخ امارات سواحل عربی خلیج فارس رسیده است و تعهد شده که آسیبی به سیم های تلگراف در هر جای خلیج فارس که باشد نرسانند.

18- معاهده 5 ماده ای 24 ژوین 1879 م. شیوخ متصالح (امیر نشین های جنوب خلیج فارس) برابر با 3 رجب 1296

19- معاهده تحت الحمایگی "پروتکتوریت" و منع شدن شیوخ عرب از بستن قرارداد با دولت های بیگانه (1892 م.). این قرارداد توسط 6 شیخ یا حاکم ابوظبی، شارجه، دوی، عجمان، ام القوین، راس الخیمه و از طرف بریتانیا توسط

A.C.TALBOT LEIUT.COL.RESIDENT,PERSIAN GULF امضا شده است.

20- قرارداد 1892 برابر با 9 شعبان 1309 قمری تعهد شیوخ متصالح با بریتانیا که رابطه سیاسی بجز با بریتانیا نداشته باشند در این تعهد نامه تمامی شیوخ با ذکر نام خود اعلام کرده اند که در حضور ای سی تالبت سی ای کی البایوز در خلیج فارس التزام می بندند که به بندهای این تعهدنامه پایبند باشند.

21- قرارداد منع خرید و فروش سلاح نظامی 25 نوامبر 1902 با امضای حاکم دبی - شارقه - ام القوین - ابوظبی و
مقیم سیاسی فی الخلیج الفارسی، C.A.KEMBALL, LIEUT. COL. POLITICAL RESIDENT,
PERSIAN GULF

22- قرارداد ایجاد ایستگاه هوایی (فرودگاه) بین شیخ سلطان بن صقر و نماینده بریتانیا در خلیج فارس سر هوگ
بیسکویی

23- قرارداد شیخ شخبوط سلطان حاکم ابوظبی و کمپانی دارسی 9 مارس 1953 - شش بار خلیج فارس بکار رفته از
جمله در بند 2 آمده است در منطقه صلاحیت شیخ مطابق بیانیه 12 شعبان 1368 مطابق 10 جون 1949 بستر دریا و
سطح دریا مجاور آبهای خلیج فارس حق اکتشاف برای 65 سال بطور انحصاری به کمپانی واگذار می شود

بند 3- صلاحیت اکتشافات در تمام منطقه ساحلی تا اتصال به خلیج فارس و تا منطقه صلاحیت شیخ دبی و جزایر را
شامل می شود و نقشه ضمیمه قرارداد می شود.

بند 8. فروش نفت برابر با نرخ خواهد بود که کمپانی در دیگر مناطق خلیج فارس تعیین می کند.

بند 28 در خصوص اختلافات مقیم سیاسی در خلیج فارس می تواند داور تعیین کند مقیم سیاسی در خلیج فارس می
تواند در ظرف 60 روز از اختلاف داور و یا داورانی تعیین کند.

24- قرارداد دارسی در خصوص تعیین منطقه دریایی شیخ ابوظبی 22 مارس 1955 - ساحل و بستر و آبهای سطحی
منطقه شیخ با خلیج فارس.

25- در سخنرانی لورد کرزن در تاریخ 21 نوامبر 1903 برابر با شعبان 1321 قمری در حضور شیوخ و رعایای عرب قرائت شده است و تصویر متن عربی آن در کتاب علی محمد راشد موجود است و در آن آمده است که صد سال قبل در اینجا جز قتل و غارت و هرج و مرج و بردگی چیزی وجود نداشت اما امروز امنیت به "خلیج فارس" برگشته است و مردم در آرامش بسر می برند.

در کتاب "تاریخ الكويت الحدیث نوشته دکتر احمد مصطفی ابو حاکمه، ذات السلاسل 1984" معاهدات حاکم کویت و بریتانیا ضمیمه این کتاب است که در 6 معاهده نام خلیج فارس بکار رفته است. در صفحات 400 - 407 - 408 - 424 - 425 - 426

"معاهده عمومی با اقوام عرب" ص 400، نامه مبارک الصباح حاکم کویت 26 ذی القعدة 1331 به سرپرسی کاکس بالیوز و قنصل جنرال انگلیز در خلیج فارس"، ص 426 -

نامه "پرسی کاکس" 27 اکتبر 1913 بالیوز خلیج فارس به مبارک الصباح ص 425، نامه مبارک الصباح به قنصل جنرال خلیج فارس موضوع قرارداد سیم تلگراف ص 424 و در صفحه 408 معاهده بین حاکم کویت مبارک صباح با کرنل ملکم جان مید اندین که در آن حاکم کویت متعهد می شود که هیچ قرارداد و واگذاری اراضی با هیچکس بدون بالیوز انگلستان در خلیج فارس انجام ندهد. 10 رمضان المبارک 1316 مطابق 23 جنوری سنه 1899 و در صفحه 407 "معاهده دریایی" تعهد صباح ابن جابر، بنیابت از پدرش جابر ابن عبدالله الصباح حاکم کویت به قبطان هنل (کاپیتان هنل) بالیوز در خلیج فارس تعهد می سپارد که به قرارداد صلح دریایی پایبند و همه گونه تلاش برای استقرار امنیت بکار گیرد. امضاء اول ربیع الاول سنه 1257 مطابق 1841 م.

26- در چند قرارداد دیگر میان بریتانیا و امیر کویت و همچنین در یادداشت‌هایی که منجر به استقلال کویت شد و می توان آن را قرارداد استقلال کویت نامید، همه جا از عبارت «خلیج الفارسی» استفاده شده است. در عنوان یادداشت امیر کویت 1961 به نماینده ی ملکه انگلیس در خلیج فارس نیز چنین آمده است:

27- «حضرت صاحب الفخامة المقيم السياسي لصاحبه جلاله في الخليج الفارسي المحترم». این سند که در تاریخ 19 ژوئن 1961 توسط عبدالله السالم الصباح امضاء شده است، طبق اصل 102 منشور سازمان ملل در دبیرخانه این سازمان به ثبت رسیده است و یک سند قابل استناد در دعاوی بین‌المللی است.

28- جزئیات بعضی از این گونه معاهدات، در کتاب «خلیج فارس» آرنولد ویلسن و کتاب تاریخ الحدیث الکویت بیان شده است.

29- در ضمایم قرارداد الجزایر 1975 میلادی نیز که به پیمان صلح میان ایران و عراق معروف است، عنوان «خلیج فارس» به کار رفته است. در چندین معاهده ی دیگر که در همه ی آنها شیوخ خلیج فارس و بریتانیا، و یا شیوخ خلیج فارس و سایر دولت های خارجی امضاء کنندگان آن بوده‌اند، عبارت «خلیج فارس» به کار رفته است.

30- در گزارش نهایی کمیته فنی اعزامی از سوی سازمان ملل برای تعیین حدود مرزی کویت و عراق در سال 1996م. ، همه‌جا از نام خلیج فارس استفاده شده و در نقشه ی ضمیمه گزارش که به‌عنوان سند شورای امنیت منتشر شده است نیز «خلیج فارس» به کار رفته است.

در تعداد دیگری قرار دارد هم نام خلیج فارس بکار رفته بطور مثال در:

31- در قرارداد 26 ماده ای تبادل پول توسط شرکتهای پستی دو کشور 22 جولای 1952 میان دولت بریتانیا و اداره پستی خلیج فارس و پاکستان که به امضای اس. ای صدیقی و دلا وار رسیده است 5 بار خلیج فارس بکار رفته است.

32- در قرارداد 29 ماده ای تبادل پول توسط شرکتهای پستی هند و بریتانیا 1951 میان دولت بریتانیا و اداره پستی خلیج فارس و دولت هند که به امضای نس ادوارد و راج بهادور رسیده است 3 بار خلیج فارس بکار رفته است. این دو قرارداد در سال 1953 در سازمان ملل به ثبت رسیده است.

همچنین در قطعنامه های شورای امنیت و مجمع عمومی مربوط به جنگ اول و دوم خلیج فارس بارها نام خلیج فارس بکار رفته است.

ارجاعات:

1- مراجعه شود به:

- مجموعه عهدنامه های تاریخی ایران، از عهد هخامنشی تا عهد پهلوی، ع - وحید مازندرانی، 1350، انتشارات وزارت امور خارجه. - متن انگلیسی چند قرارداد در مجموعه عهد و اسناد اچیسن درج شده که وی آنرا از متن سفرنامه فرایر بنام نه سال سفر فرایر در ایران از 1672 تا 1681 نقل کرده است این سفر نامه در سال 1900 توسط بنگاه ها کلویت در سال 1900 در لندن چاپ شده

- راشد، علی محمد. الاتفاقات السیاسیة و الاقتصادیة التي عقدت بین الامارات ساحل عمان و بریتانیا (1806 - 1971)، منشورات اتحاد کتاب و ادباء الامارات، 1989

2- مراجعه شود به: مجموعه عهدنامه های تاریخی ایران، همان.

3- همان. گفتنی است که در کتاب "تاریخ الكويت الحدیث نوشته دکتر احمد مصطفی ابو حاکمه، ذات السلاسل 1984" معاهدات حاکم کویت و بریتانیا ضمیمه این کتاب است که در 6 معاهده نام خلیج فارس بکار رفته است. صفحات 400 ص 426 ص 425 ص 424 ص 408 ص 407.